

ОРІЄНТИРИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗНЗ НАПРИКІНЦІ XX-ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Яценко Т.О.

Інститут педагогіки НАПН України

У статті актуалізовано проблему виховання національної самосвідомості учнів засобами художнього слова, що розглядається на основі усталених методичних традицій другої половини XX століття. Проаналізовано наукові праці вчених-методистів Т.Бугайко, Ф. Бугайка, О. Мазуркевича, Є.Пасічника, Б.Степанишина, Н.Волошиної та державні нормативні документи щодо шкільної літературної освіти в контексті означеної проблеми.

Ключові слова: патріотичне виховання, національна самосвідомість, загальноосвітні навчальні заклади, українська література, методика навчання.

Педагогічно-методичні процеси другої половини XX- початку XXI століття засвідчують актуальність проблеми національної освіти та виховання молоді, дидактичні основи якої ґрунтуються на збереженні власної етнонаціональної ідентичності. Національне виховання – це формування особистості, що відображає систему поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати свідомість і цілісність орієнтацій учнівської молоді. Найголовніше завдання вчителя – виховання свідомого громадянина України з високим рівнем культури та національної самосвідомості, широким світоглядом та стійкими моральними ідеалами.

У сучасних педагогічних джерелах основні напрями національного виховання визначено як формування національної свідомості й самосвідомості – найважливіших громадських рис особистості, що передбачають усвідомлення національних цінностей, утвердження власної

гідності, внутрішньої свободи, гордості за Батьківщину; реалізацію патріотичного виховання як основи духовного розвитку особистості, плекання патріотичних почуттів; утвердження загальнолюдських моральних цінностей – справедливості, доброти, поваги, працелюбності тощо.

Патріотичне виховання – складова частина національного світогляду і поведінки людини, її ставлення до рідної країни, інших націй та народів. Патріотизм є одним з найсуттєвіших показників моральності людини. Патріотичні почуття учнів засновуються на їхньому інтересі до найближчого оточення, зокрема родини.

Особливу роль у вирішенні проблеми формування національно свідомої особистості відіграє українська література як базова шкільна дисципліна. Важливими завданнями національно-патріотичного виховання на уроках української літератури є: формування в учнів усвідомлення суспільної значимості родини, роду, нації; ознайомлення з явищами національно-суспільного життя; формування знань про історію держави, державні символи; ознайомлення з традиціями і культурою свого народу.

Багатогранні аспекти національного виховання особистості засобами художнього слова знайшли своє відображення у працях педагогів-методистів другої половини ХХ століття Т.Бугайко, Ф. Бугайка, О. Мазуркевича, Є.Пасічника, Б.Степанишина, Н.Волошиної, у державних нормативних документах, навчальних програмах та підручниках з української літератури.

У методичному посібнику Т.Бугайко і Ф.Бугайка «Навчання і виховання засобами літератури» (1973), позначеному виразною ідейно-виховною спрямованістю вивчення літератури, наголошується, що у ході навчально-виховної роботи вчитель-словесник повинен відкривати дітям скарби художнього слова, які б зміцнювали в їхніх серцях любов до всього рідного, материнського, виховували найкращі моральні якості. У визначених вченими завданнях літературного навчання передбачено широке використання українознавчих і народознавчих джерел [1].

Розглядаючи своєрідність літератури як навчального предмета, професор О. Мазуркевич у праці «Метод і творчість» (1973), відзначає, що «у курс літератури неодмінно входить осмислення духовного багатства народу..., пізнання того, як жили наші батьки, діди, прадіди і як жити нам і нашим внукам, і в той же час художнє сприймання її великих надбань, могутніх своїм моральним зарядом, своєю ідейно-виховною силою і чарівних своєю образною красою, що дає нам естетичну насолоду» [3, с. 28].

Привертає увагу своєю альтернативністю праця Б.Степанишина «Викладання української літератури в школі» (1995). Автор презентує курс методики літератури, побудований на засадах демократизму, національних ідеалах, цінностях української етнопедагогіки, визначаючи основні завдання шкільної літературної освіти: «збуджувати світлі, благородні почуття любові до рідної матері, до України..., викликати в учнів глибоке прагнення захищати світлі набутки матеріального і духовного життя нації, продовжувати традиції роду» [8, с. 50]. Розглядаючи літературу як цілісний навчально-виховний комплекс, вчений акцентує на вихованні в молоді засобами художнього слова високої християнської моралі – свідомої віри в Бога, любові до Батьківщини, доброти, поваги до старших [8, с. 52]. Справедливо наголошуючи на важливості усвідомлення підростаючим поколінням національних цінностях, науковець вважає пріоритетним завданням вчителя-словесника формування в учнів умінь аналізувати художній твір з позицій українського менталітету, національних традицій та звичаїв. Для глибокого пізнання образу кожного художника слова Б.Степанишин рекомендує вчителю приділяти достатньо уваги жанрові біографічно-художньої прози: «Коли хочете зацікавити учнів І.Карпенком-Карим, розкажіть їм про його братів..., сестру Марію, маму й тата – цю славнозвісну українську родину... Чистота і могутність націй залежить від родинного виховання дітей» [8, с. 185].

Вивчення літератури з погляду сучасних освітньо-виховних завдань національної школи розглядається у фундаментальній праці вченого-

методиста Є.Пасічника «Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах» (2000). Безпосередня реалізація цих завдань, підкреслює вчений, вимагає від учителя-словесника глибокого розуміння наукових закономірностей викладання літератури в школі. Тому логічно вмотивованим є авторське твердження про необхідність взаємозв'язку методики літератури з етнопедогогікою та українознавством як однією із передумов «виховання того типу особистості, яка постійно відчуває себе частиною нації, виявляє свою причетність до її історії, традицій, духовного життя» [6, 20]. У шкільному курсі літератури національна орієнтація зумовлена тим, «що людина, яка росте в атмосфері байдужості до культурних надбань свого народу, втрачає моральні орієнтири..., залишається Іваном без роду і племені»... адже без історичної пам'яті неможливо відповісти на питання: «Хто ми?, Чий сини?, Яких батьків?» [6, с. 8-9]. Так, у процесі вивчення біографії письменника вчений рекомендує використовувати художньо-публіцистичні джерела для активізації процесу усвідомлення школярами пріоритетної ролі родини в житті кожної національно свідомої особистості. В такому аспекті подаються методичні розробки уроків вивчення біографії Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, М.Рильського.

В умовах реформування літературної освіти на початку 90-х років ХХ століття проблему національного виховання учнів на уроках української літератури актуалізує Н.Волошина. Науковець є автором навчальної програми з української літератури (1995-2000), в якій для текстуального вивчення представлено художні твори з виразною національною ідеєю. Н.Волошина наголошує, що «учні мають усвідомити свою національну належність, відчути себе причетними до національної спільноти, ім'я якій – український народ... Проймаючись національною ідеєю через художнє слово, вони споріднюються з духовною культурою свого народу, відчувають свій зв'язок з його історичною долею» [4, с. 7-8]. Дослідниця пропонує методичні шляхи реалізації ідеї національного виховання засобами

літератури, накреслює основні етапи роботи над художнім твором з виокремленням національного і загальнонародського [5, с. 87].

Початок ХХІ століття ознаменувався реформуванням загальноосвітньої школи та оновленням змісту літературної освіти. Ідеї національного виховання учнівської молоді задекларовано в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011р. № 1392) та Концепції літературної освіти (26.01.2011 р.) [7; 2]. Одним із пріоритетних завдань сучасної загальноосвітньої школи визначено «формування нового покоління особистостей з високою гуманітарною культурою і громадянською відповідальністю, необхідністю збереження національної ідентичності, духовних ідеалів слов'янства в умовах глобалізації світового простору» [2]. Наголошується, що «вивчення української літератури сприяє вихованню любові до народу, його мови, звичаїв, національних традицій, культури, розумінню світової та національної історії» [7]. Спрямованість національно-патріотичного виховання у процесі вивчення української літератури на загальний особистісний розвиток школяра, його неперервність у педагогічному процесі, багатоманітність напрямів і методів вимагає високопрофесійної та моральної культури вчителя, гуманістичної спрямованості його педагогічної діяльності. На уроці літератури робота вчителя-словесника має бути спрямована на досягнення максимально розвиваючого навчально-виховного впливу на учнів. Її результатом може стати вищий рівень виховання національної самосвідомості учнів, їхня здатність до морального самовдосконалення.

Отже, сучасна методика навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах актуалізує проблему виховання національної самосвідомості учнів засобами художнього слова, яка розглядається на міцному ґрунті усталених методичних традицій другої половини ХХ століття.

Список використаних джерел

1. Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Навчання і виховання засобами літератури. – К.: Рад. школа, 1973. – 175 с.
2. Концепція літературної освіти: [сутність, мета, завдання, принципи, структура літ. освіти] // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2011 – № 4. – С. 13-17.
3. Мазуркевич О.Р. Метод і творчість. – К.: Рад. школа, 1973. – 254 с.
4. Ми є. Були. І будемо ми! Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури: навчально-методичний посібник /за ред.. Н.Й.Волошиної. – К.: Ленвіт, 2003. – 215 с.
5. Наукові основи методики літератури: навч-методич. посібник / за ред. Н.Й.Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – 344 с.
6. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посібник для студ. вищих навч. закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.
7. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. [Електронний ресурс] – Режим доступа. – zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011-п.
8. Степанишин Б.І. Викладання української літератури в школі: методич. посібник . – К.: РВЦ Проза, 1995. – 256 с.